

TÜRKİYE’DE ORTAÖĞRETİM DERS KİTAPLARINDA TERÖR KONUSUNUN İŞLENİŞİ

Concept of Terror in High School Course Books in Turkey

Fatih SEZGİN*

İsmail Dinçer GÜNEŞ**

Özet

Yaşadığımız çağın realiteleri ve terörizmin doğası gereği terörle mücadele yeni bir boyut kazanmıştır. Bugün terörle mücadelenin sadece güvenlik güçlerinin görevi olmadığı anlaşılmış olup daha bütüncül yaklaşımlar ve önleyici tedbirler alınmaya başlanmıştır. Bu bağlamda, bireylere terör kavramının ve olgusunun doğru bir şekilde öğretilmesi de önem kazanmıştır. Bireyin gelişim evreleri göz önüne alındığında, özellikle lise yıllarına tekabül eden ergenlik çağında kimlik oluşumunun gerçekleştiği görülmektedir. Bu çağlarda birey, kavramlara anlamlar yükleyerek, kendi algı dünyasını oluşturmaktadır. Özellikle telkine ve yönlendirmeye açık olan bu dönemin bireylerine yerinde, zamanında ve en önemlisi de sebep-sonuç bağlamında anlatılanların, daha çabuk benimsenmesi ve kabul görmesi mümkün olmaktadır. Türkiye, artık terörle yaşamasını kısmi olarak öğrenmesine rağmen özellikle ortaokul ve lise seviyesindeki okullarda terörizmin ve terörün ne olduğuna dair herhangi bir bilgi verilmemektedir. Bu çalışmada kimlik oluşumunu gerçekleştirme süreci yaşayan lise dönemindeki bireylerin; doğru ve yerinde bir terör algısı oluşturabilmeleri için ders kitaplarında mevcut durum incelenerek yapılabilecek değişiklikler hususunda tavsiyelerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Terör, Terörizm, Lise ders kitapları, Ergenlik, Etkileşim.

* Turgut Özal Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası ilişkiler Doktora Öğrencisi, fsezgin@turgutozal.edu.tr

** Doç. Dr., Polis Akademisi Başkanlığı, Güvenlik Bilimleri Enstitüsü Müd. Yrd., ismaildincer@yahoo.com

Abstract

Due to the realities of the century and the essence of terrorism, the fight against terrorism has gained a new dimension. At this point, it has been found out that diminishing terrorism is not only the armed forces' responsibility; more comprehensive approaches and preventive cautions have been started to be taken. Taking the growing stages of an individual into consideration, teenagers end up improving their personalities especially in high school years. In these ages, an individual makes interpretations in his or her world by giving meanings to current concepts. If topics are taught in a logical order, with a good timing and in a cause and effect context to the individuals of this age who are open to especially inspiration and encouragement, there is no reason for them not to accept and internalize. Although Turkey has learnt partially to live with terrorism, no information is given about terrorism and what terror means in our schools. The information that is given depends on the teachers' initiative. In this study, some advice about studying the current curriculum thoroughly and possible changes that can be made to create an appropriate terror perception in giving meaning to concepts is given to high school students who try to complete their personality development.

Key Words: Terror, Terrorism, High school curriculum, Adolescence, Interaction.

Giriş

Tarihteki en eski terör hareketinin M.Ö. 6-135 tarihleri arasında Filistin'de ortaya çıktığı bilinmektedir. Söz konusu terör olayında "Zealot" isimli Musevi tarikatının, o dönemin Roma İmparatorluğu lejyonerlerine karşı suikastlar düzenlediğinden bahsedilmektedir. Akademik kaynaklar, ilk terör olayı olarak kısaca bahsi geçen olayı anlatmaktadırlar (Selvi, 2011:40). Aslında terörün mahiyeti ve amacı iyi irdelendiğinde ilk terör olayı ile günümüzde daha modern yöntemler kullanılarak yapılan terör eylemleri arasında aktörler ve kurbanlar hariç herhangi bir farkın olmadığı görülecektir. Örneğin sonuçları bakımından incelendiğinde yakın tarih olaylarından 11 Eylül saldırısının aslında Zealot Tarikatı'nın yaptığından hiçbir farkı bulunmamaktadır. Sadece isimlerde farklılıklar vardır. Ölen de öldüren de yine insan ve hedef de yine kargaşa ve huzursuzluk oluşturmaktır.

Gelinen nokta itibariyle terör artık bir tehdit olmaktan çıkmış; her ülkenin kaderinin bir parçası olmaya hazır bir tehlike olmuştur (Yıldırım, 2012:1). Terörün tehdit olmaktan çıkıp tehlikeye dönüştüğü tezi, 11 Eylül

saldırıları ile inkârı mümkün olmayan bir realiteye dönüşmüştür. Dünyada hemen hemen her ülke dolaylı ya da doğrudan terörden etkilenmektedir. Günümüzde uluslararası bir nitelik kazanan terörizmin, özellikle demokratik dünya ülkelerinde oluşturduğu tahribat, her geçen gün daha da artmaktadır (Madu, 2007:4). Bundan dolayıdır ki, birçok ülkenin öncelikli gündemi terörizm ve terörizmle mücadele olmuştur. Türkiye yaklaşık 30 yıldan beri terör sorunu ile uğraşmaktadır. Başlangıçta sıradan üç-beş insanın başkaldırması olarak adlandırılan ve güvenlik güçleri ile çözülebileceği düşünülen terör, artık hayatın bir parçası olmuş durumdadır. Öldürülen binlerce insan; harcanan bütçeler ve onca emek göstermiştir ki terörle mücadele topyekûn bir iştir ve bu iş sadece güvenlik güçlerine bırakılmayacak kadar da hayattır.

Terör örgütlerinin eleman kazanma bağlamında birincil hedef kitleleri gençlerdir (Özeren, Sözer ve Başibüyük, 2012:78). Terörizm üzerine yazılmış literatürde yaş ile terör örgütlerine katılma arasındaki ilişkiyi vurgu yapan çok sayıda bilimsel çalışma vardır. Daha genelde ise yaş ile suç arasında ilişki olduğuna dair bilimsel çalışmalar da mevcuttur. Yaş ile suç ve terörizm arasındaki ilişkinin varlığına ise Atıcı ve Gümüş (2002), Arslan, Kar, Akçan ve Çekin (2008), Shafiq ve Sinno (2009), Słomczyński ve Shabad (2010), Fabio, Tu, Loeber ve Cohen (2011), Shmotkin ve Keinan (2011), Loeber, Menting, Lynam, Moffitt, Stouthamer-Loeber, Stallings ve Pardini (2012), Masten ve Narayan (2012), Mccauley (2012), Mersky, Topitzes ve Reynolds (2012), Özeren, Sözer ve Başibüyük (2012), Scott, Poulin ve Silver (2012), Telesca, Erosheva, Kreager ve Matsueda (2012) ile Waheed ve Ahmad'in (2012), çalışmalarında detaylı şekilde atıflarda bulunmuşlardır.

Acaba hayatının baharında olan bir genç neden ölmeyi ve öldürmeyi istesin? Neden yaşamak varken ölüm tercih edilsin? Acaba nedir bu gençleri dağa çıkaran sebepler? Ve en önemlisi de acaba lise çağında olan bir gencin iç dünyası nasıldır? Bir lise öğrencisi terörden ne anlamaktadır? Bütün bu sorunların yanıtı öğrenildiğinde ortaya çıkan önemli gerçekliklerden biri de şudur: Türkiye'de lise çağındaki gençlerin doğru bir terör/terörizm algısına sahip olmasını sağlayacak herhangi bir hazırlık bulunmamaktadır. Çünkü her bireyin sahip olduğu terör/terörizm algısı medyanın onlara sunduğundan öte bir şey değildir. Özellikle lise yıllarına tekabül eden ergenlik çağının da kendine özgü özellikleri göz önünde bulundurulduğunda; bu çağlarda edinilen algıların önemi ortaya çıkmaktadır.

Bundan dolayıdır ki bu çalışmada yukarıda sıralanan sorulara cevap bulunmaya çalışılacak ve bu sorunlara ilişkin çözüm yolları teklif edilecektir. Bu doğrultuda öncelikle ilgili kavramlar açıklanacak ve eğitimin toplum hayatındaki önemine değinildikten sonra yapılan alan araştırmasının ve içerik analizinin bulguları sunulup akabinde çözüm önerileri sunulacaktır.

1. Kavram

Terör ve terörizmle ilgili kavramlar birden çok tanıma sahiptirler. Çünkü bir olayın neresinde durulduğuna bağlı olarak, hangi olayın bir terör eylemi, hangi olayın ise meşru bir direniş olduğu konusunda değışen kanaatlere sahip olunur. Çoğunlukla bireyler kendilerini ister istemez bir tarafa daha yakın hissederler ve konumlanmalarına göre kendilerine çok ters gelen bir eylemi bile haklı bir nedene bağlamaya çalışırlar (Ariboğan, 2007:16). Bundan dolayıdır ki ortak bir terör tanımına ulaşmak oldukça zordur. Terör ve terörizm tanımı toplumdan topluma, hükümetten hükümete ve bazen de yazardan yazara farklılık gösterebilmektedir.

1.1. Terör

Terör kelimesinin zihindeki en önemli ve ilk karşılığı “korku”dur (Altuğ, 1995:22). Türkçedeki eski karşılığı ise “tedhiş” veya “tedhişçiliktir” (Tamkoç, 1984). Tedhiş kelimesi de Arapça “dehşet” sözcüğünden türetilmiştir. Terör; etimolojik kökeni itibariyle Latince bir kelime olan “*terrere*” sözcüğünden türemiştir. Korkutmak, korku salmak, dehşete düşürmek ve yıldırım anamlarına gelir (Wilkinson, 1974:9). Fransızca Robert sözlüğü, *terrere* kelimesine “*bir toplumda bir grubun, halkın direnişini kırmak için yarattığı korku*” anlamını yüklemiştir (Yayla, 1990:335). Literatürde terör kelimesi bazen şiddet (*violence*), siyasal şiddet (*political violence*), hatta anarşi (*anarchy*) kelimeleriyle eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. Ancak Türkiye’de yıllarca teröre karşılık olarak sadece “anarşi” kelimesi kullanılmış; son yıllarda bu kelime terk edilerek “terör” denilmeye başlanmıştır (Yayla, 1990:335). Aslında terminoloji her zaman ortak bir zeminde buluşabilme meselesi olmuştur. Dolayısıyla tanımlamalarda sosyal bilimlere ait bir mantık aramak her zaman doğru olmayabilir (Chaliand ve Blin, 2007:13).

1.2. Terörizm

Siyasi bir amaca ulaşmak için yıldırma hareketlerini düzenli bir biçimde kullanma ameliyesi, terörizm olarak ifade edilir (Best ve Nocella, 2006). Terörizm kavramının unsurlarından ikisi dikkati çekmektedir. Bu unsurların ilki siyasi bir amaç içermesi; diğeri ise yıldırma hareketlerinin düzenli bir biçimde kullanılmasıdır.

Terörizm, genel kabul gören tanımıyla, şiddet kullanımı veya bundan kaynaklanan korku ile masum insanların gözünü korkutmak ve bu yolla başka türlü gerçekleştirmeyecekleri eylemlere onları sevk etmek olgusudur (Gün, 2000:80). Amerika Birleşik Devletleri'ne göre terörizm; savaşı olmayan hedeflere karşı bir ülkedeki gruplar veya yasadışı unsurlar tarafından, genellikle belirli bir topluluğu etkilemek amacıyla önceden tasarlanmış ve politik amaçlı şiddete başvurulmasıdır (Cooper, 2004:30). Jandarma Genel Komutanlığı (JGK) terörizme; siyasi unsur içeren, yani bir ideolojisi bulunan ve mevcut sistemi şiddet yoluyla tahribe yönelmiş, bir ideoloji etrafında örgütlenen birden fazla kişinin şiddet eylemleri temelinde, mevcut siyasi iktidarı ve rejimi hedef alan faaliyetler olarak bakmaktadır (JGK, 2009). Emniyet Genel Müdürlüğü Terörle Mücadele ve Harekât Daire Başkanlığı ise terörizmi; “*savaş ve diplomasi ile kazanılmayan sonuçları elde etmek, korkutmak ve itaat ettirmek için bir teoriye, felsefeye ve ideolojiye dayanılarak siyasi maksatlarla, iradi olarak terör ve şiddetin sistemli ve hesaplı bir şekilde kullanılmasıdır*” şeklinde tanımlamaktadır (Emniyet Genel Müdürlüğü [EGM], 2009).

1.2.1. Terörizmin Nedenleri

Terörizmin birçok nedeni sıralansa da ortak kabul gören ana nedenleri; ekonomik nedenler, sosyal ve kültürel nedenler, psikolojik nedenler, siyasi nedenler ve eğitimle ilgili nedenlerdir. Bu çalışmada terörün asıl nedenlerinden eğitim ile ilgili sorunlar ön plana çıkarılacağı için diğer sorunlara değinilmeyecektir.

1.2.1.1. Eğitimle İlgili Nedenler

Eğitim, “*yeni kuşaklara toplumdaki mevcut değerlerin, bilgilerin, düşüncelerin ve hünelerinin aktarılması veya öğretilmesini sağlayan bir süreçtir*” (Kemerlioğlu, Kızılcelik ve Gündüz, 1996:3). Eğitim ailede başlar, sokakta, okulda ve iş yerinde devam eder. Siyasal partiler,

dernekler, sendikalar, gönüllü kuruluşlar, basın ve diğer toplumsal kurumlar, bu eğitim süreci içerisinde yer alırlar.

Hayatın sürekliliğini ve nesiller arasında kültür naklini sağlayan eğitimin, emeğin niteliğini geliştirmek, onun üretimde daha verimli hale gelmesini sağlamak, beşeri faktörün nitelikçe artışına sebep olmak gibi faydaları vardır (Erkal, 1998:113).

Anarşi ve terörün altında yatan eğitime ilişkin nedenler ikiye ayrılabilir. Bunlar:

- a) Gençlerin kötü eğitilmeleri ve
- b) Bizzat eğitimin kendi sorunlarıdır.

Kongar (1998:11), *“Türkiye’de eğitim sistemi miadını doldurmuş ve toplumumuzun gereksinmelerine cevap vermekten uzak hale gelmiştir. Eğitim sistemi yaratıcı, araştırıcı insanlar yetiştirmekten çok uzaktır”* diyerek, eğitim sorunundan ne anlaşılması gerektiğine açıklık getirmektedir. Çünkü eğitim sorunu; sadece bireylerin eğitim imkânlarından mahrum kalmasının ötesinde, verilen eğitimin amaçlanan sonuçları ortaya çıkaracak nitelikte olmaması, yani; bireye toplum içerisinde sağlıklı bir konum kazandıracak donanımları verememesidir. Yapılan bazı araştırmalar; teröre bulaşan şahısların, eğitim görenler arasındaki oranının, diğerlerine göre daha yüksek olduğunu göstermektedir ki, bu husus, sorunun eğitim yetersizliğinden değil, işlevsizliğinden kaynaklandığına işaret etmektedir (Atıcı ve Gümüş, 2002).

1966 ile 1976 yılları arasında Japonya’daki “Kızıl Ordu” ve Türkiye’deki “Türkiye Halk Kurtuluş Ordusunun” da dâhil olduğu 18 örgüt içerisinde hareket eden 350 kadar terörist ile ilgili yapılan araştırmaya göre, söz konusu militanların üçte ikisinin üniversite eğitimi aldıkları ortaya çıkmıştır. 1980 yılında Fercani, Mısır’daki hapisanelerde bulunan sözde dinî motifli terör örgütleri mensupları ile yaptığı röportajlar neticesinde, anılan mahkûmların çoğunun eğitilmiş ve toplumun üst sınıfına mensup şahıslardan olduklarını tespit etmiştir. Pipes’in yaptığı incelemeye göre ise, Ortadoğu bölgesindeki sözde dini motifli terör örgütü mensuplarının genellikle orta sınıfa mensup şahıslardan oluştuğu sonucunu ortaya çıkarmıştır. Pipes’a göre, terörizm ile mücadelede sonuç alabilmek için öncelikle eğitime önem verilmelidir. Okulların yokluğu öğrencileri terör odaklarının eğitim kamplarına itmektedir (Mallaby, 2002:14).

Yine; eğitim süreci içerisinde, maddi imkânsızlıklar, barınma ve ders gereçlerinin temini, değişen yeni sosyal çevreye uyumda karşılaşılan sorunların çoğalması, eğitim sürecinin bireyler üzerinde beklenen olumlu etkilerden çok olumsuz sonuçlar doğuracak etkiler oluşturmaktadır.

“Terörü besleyen en önemli kaynaklardan biri cehalettir. Bundan dolayı, cehaleti ortadan kaldırmaya yönelik her türlü eğitim faaliyeti aynı zamanda teröre karşı da etkin bir önlem olacaktır” diyen Cerrah (2000:376), eğitim sorununu halledememiş bir ulusun, terörle mücadelede başarılı olmasının mümkün olmayacağına işaret etmektedir. Eğitimin temel amacı, gerçek anlamda bilimsel ilkeler ile donatılarak, toplumun desteği sayesinde her alanda verilen eğitim ile insanımıza pozitif karakter kazandırılmalı ve birey, topluma faydalı olabilecek konuma getirilerek insanlığa hizmet noktasına kendisini en iyi şekilde hazırlamalıdır. Bunlardan yoksun olan bir kişiyi, terör odakları istedikleri tarafa çekebilmektedirler. Yakalanan teröristlerin ifadelerinden de eğitimin ne kadar önemli olduğu ortaya çıkmakta ve öncelikli sorun olduğu sonucuna varılmaktadır (Suç Bilimi, 2009).

Bu bağlamda Türkiye’de teröre en çok maruz kalan Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde yapılan araştırmalara göz atmak faydalı olacaktır. Türkiye’nin Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde okuma-yazma bilmeyenlerin oranı Türkiye ortalamasının çok üzerinde bulunmaktadır (Milli Eğitim Bakanlığı [MEB], 2010). Türkiye Cumhuriyeti yurttaşlarının %8,5’i - ki özellikle belirtmek gerekmektedir ki bu oranın içerisinde Kürt vatandaşlar da bulunmaktadır - okuma yazma bilmezken, Kürt vatandaşlar söz konusu olduğunda bu oran %20,4’e çıkmaktadır. İlkokul mezunlarının oranı ise Türkiye genelinin altında kalmıştır. Türkiye’nin %38,9’u ilkokul mezunu iken Kürt vatandaşların %33,5’i ilkokul mezunudur. Kürt vatandaşlar ve Türkiye geneli arasındaki eğitim farkı, eğitim kurumlarındaki basamaklar çıkıldıkça daha da belirginleşmektedir. Türkiye’de lise ve meslek lisesinden mezun olanların oranı nüfusun %23,7’si iken, bu oran Kürt nüfus içerisinde sadece %17,1’dir (Bahçeşehir Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi, 2009).

2. Eğitim ve Toplum

Zamanla toplumlar değiştikçe, ihtiyaçlar değişmiş, bunun ışığında hayata bakış değişmiş; ama toplumun gelişmesinin eğitimden geçtiği fikri değişmemiştir. Eğitim kurumu da zamana uyarak kendini değiştirmiş,

yenilemiş ama önemini ve niteliğini kaybetmemiştir. Bender'in (2005) de vurguladığı gibi toplumların gerçek ilerlemeler kat edebilmelerinin zorunlu yolu eğitimden geçmektedir. Çünkü eğitim sorunlarını çözümlenemeyen ülkelerin hayatın diğer alanlarında başarıyı yakalayabileceklerini düşünmek mümkün değildir.

Toplum, sınırları belli bir doğal çevrede ortak amaçlar için bir araya gelmiş, karşılıklı oluşturulan kurallara bağlı, işbirliği ve dayanışma içinde olan insanlardan oluşur (Başaran, 1983:48). Eğitim ise; toplum yaşamının kurallara göre ve düzenli olarak sürdürülmesi için toplum tarafından oluşturulan temel toplumsal kurumlardan biridir. İşte bu noktadan sonra, toplum ve eğitim birbirlerini tamamlayan iki kavram haline gelmiştir. Bilindiği gibi eğitimin işlevlerini yerine getirebilmesi için mutlaka bir toplumsal ortam ve atmosfere gereksinimi vardır. Yani ancak toplum varsa eğitim vardır. Fakat öte yandan yukarıda tanımını yaptığımız toplum da ancak eğitim, yani insan ilişkileri ve etkileşimi varsa varlığını sürdürebilir. Öyle ise, mutlaka bir öncelik ya da sıralama yapmak gerekirse, toplum bir amaç, eğitim de bu amacı gerçekleştirmenin vazgeçilmez bir aracı olarak görülebilir (Aslan, 2001:16).

2.1. Eğitim ve Toplumsal Değişim İlişkisi

Lindeman(1921:173), toplumu, ortak bir kültürü kabullenen, bir coğrafi alanda yayılan ve kendi kendinin devamlılık sürecini kazanabilmiş ilişkiler bütünlüğü olarak tanımlamaktadır. Eğitim ise, toplumsal bir süreçtir. Bu süreç içerisinde bireylerin bilinçsel yeteneklerinin geliştirilmesi güdüsü, eğitime yoğunluk kazandırır (Sağ, 2003:12). Her bireyin kendisini geliştirme güdüsüne sahip olması ve toplumun da bireylerden oluşan bir yapıya sahip olması eğitim ve toplumu birbirine ihtiyaç duyan iki kavram yapmıştır. Çünkü eğitim toplumsal bir süreçtir. Bu toplumsal süreçte yeni nesillere kültürün aktarılması ve değişen çağa uyum sağlama ancak eğitim sayesinde olabilir.

Hiçbir toplum statik değildir; hızlı ya da yavaş her toplum değişmektedir. Değişmeyi etkileyen nedenler çeşitlilik gösterdiği gibi, bu nedenlerden bazılarının öncelik kazanması toplumdan topluma farklı olmaktadır. Eğitim ise toplumdaki değişimin nedenlerinden ancak biridir ve öncelik kazanması toplumdan topluma farklılık göstermektedir. Bu nedenle eğitimdeki değişimlerin toplumdaki değişimlerin sonucu olduğu görüşü daha yaygındır (Eserpek, 1978:125).

Toplumsal değişme ise; toplumsal yapının ve onu oluşturan toplumsal ilişkiler ağının ve bu ilişkileri belirleyen toplumsal kurumların değişmesi olarak tanımlanabilir (Tezcan, 1994:191). Her toplum daima bir değişim süreci içindedir. Toplumsal yapılar, kurumlar ve ilişkiler sürekli olarak değişmektedir. Bu değişimin ani ve yavaş olduğu dönemler olduğu gibi, çoğu zaman değişimin yönü de açık değildir. Değişimin ani olduğu dönemler özellikle devrimler ve rejim değişikliklerinin olduğu dönemlerdir. Politik, ekonomik ve toplumsal yapıdaki önemli değişiklikler, politik grupların, toplumsal güçlerin etki ve baskılarının sonucu gerçekleşen reformlar bazen ileriye ve bazen de geriye doğru toplumsal değişmeler üretebilmektedir (Eserpek, 1978).

Her toplum için değişime sebep olan nedenler farklılıklar göstermektedir. Bazı toplumlarda değişimin başat aktörü olan nedenler başka bir toplum için etkisiz nedenlerden olabilmektedir. Eğitim de toplumsal değişimlerin nedenlerinden birisidir ve değişimde öncelik kazanması toplumdan topluma farklılık göstermektedir.

Eğitim kurumlarının, yaptıkları işin doğası gereği değişime en açık kurumlar olması gerekmektedir. Çünkü değişim, eğitim sonucu gerçekleşen bir olgudur. Değişim ve eğitim kavramları birbirinden ayrı düşünölmeyecek kadar birbirlerinin içinde kavramlardır (Sünböl, 2007:25).

3. Ortaöğretim Çağı (Ergenlik) ve Özellikleri

Birey, çocukluğundan yaşlılığına kadar gelişen yaşam çizgisi üzerinde birbirinden farklı gelişim dönemlerinden geçer ve bu dönemler içerisinde birbiriyle aynı olmayan fizyolojik ve psikolojik bazı özellikler gösterir. Bu bağlamda yaşam çizgisini dikkate alarak bireyin hayatını genel hatlarıyla; çocukluk, ergenlik/gençlik, yetişkinlik ve yaşlılık gibi ana gelişim dönemlerine ayırarak incelemek mümkündür (Koç, 2004:232).

222 sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu ile yapılan değişiklik sonucu Türkiye’de birinci kademe 4 yıl süreli ilkokul, ikinci kademe 4 yıl süreli ortaokul ve üçüncü kademe 4 yıl süreli lise olarak yapılandırılmıştır (MEB, 2012). Yapılan bu değişiklikle ilkokul eğitimi öğrenci 69-71 aylık olunca başlayıp 13 yaşında bitmektedir. Ortaöğretim, ilköğretimden sonra olduğundan ve Türkiye’de de 4 yıl sürdüğünden, ortaöğretim öğrencilerinin ortalama yaş aralıkları 14-18 olarak ifade edilebilir.

3.1. Ergenlik Kavramı

Ergenlik birçok araştırmacı ve kuramcı tarafından oldukça önemli ve kritik bir gelişim evresi olarak ele alınmaktadır. Ergenlik, ilişkilerde, fiziksel görünüşte, duygusal dengede ve zihinsel kapasitede pek çok değişiklik ve geçişlerin yaşandığı bir dönemdir (Gül ve Güneş, 2009). Ergenlik dönemi insan gelişiminde hızlı biyolojik değişikliklerle birlikte kimlik oluşumu, bireyselleşme gibi psikolojik görevlerin de tamamlandığı, çocukluktan yetişkinliğe bir geçiş dönemi olarak önem kazanmaktadır. Tüm bu değişiklikler ve görevler ergenin kimlik ve bağımsızlık arayışı çabalarını artırmaktadır (Dalkılıç, 2006:1).

Türkçe’ de bu çağ, gençlik, ergenlik, erinlik, delikanlılık vb. sözcüklerle ifade edilmektedir. İngilizcede bu çağ için, *youth*, *teenage* erinlik için, *juvenile*, *adolescence* sözcükleri kullanılmaktadır (Varış, 1985:79). Latince de büyüme, olgunlaşmak anlamında kullanılan *adolescere* fiilinin kökünden gelmekte olan bu sözcük, yapısı gereği bir durumu değil, bir süreci belirtmektedir (Yavuzer, 1993:73).

Ergenlik, bireyin gelişim süreci içerisinde çocukluk döneminin bitişiyle beraber sözü edilen dönemin başlangıcından fizyolojik olarak erişkinliğe ulaşmaya kadar geçen bir gelişim dönemidir. UNESCO'nun tanımına göre; bireyin, öğrenim gördüğü ve hayatını kazanmaya çalıştığı için ekonomik bağımsızlığına kavuşamadığı ve medenî durum olarak da evli olmadığı bir gelişim dönemidir. Ergenlik dönemi, UNESCO'nun sözü edilen bu tanımlamasında 15-25 yaşları arasında gösterilirken, Birleşmiş Milletler’in tanımında ise 12-25 yaşları arasında değerlendirilmiştir. Konuyla ilgili yapılan çalışmalarda, dönemle ilgili yaş sınırlaması bazı küçük farklılıklar göstererek değişik şekillerde sınıflandırılmıştır (Koç, 2004:233).

Milli Eğitim Bakanlığı ise gençliği; “*buluş çağına girme ile başlayan biyo-psikolojik açıdan çocukluğun sona erdiği ve toplum hayatında sorumluluk alma dönemi olan, genç yetişkinliğin başladığı dönem olarak nitelendirilen 12-24 yaşları arasındaki grup*” olarak tanımlamaktadır (Ünver, Tolan, Bulut ve Dağdaş, 1986:20).

3.1.1. Ergenlik Döneminde Kimlik Arayışı

Ergenlik, kişiliğin oluşumu adına çok önemli bir dönemdir. Ergen kimliğini bulduğu ve karmaşalardan sıyrılabildiği oranda kişiliği oturmuş olacaktır. Kimlik; bireyin yalnızca kendine özgü tutumlarından,

duygularından, algularından, değerlerinden ve davranışlarından oluşan, kendi hakkındaki görüşüdür. Kişiliğin öznel yanıdır.

Birçok ergen; büyüme döneminde yaşadığı arzuları, korkuları, gereksinimleri, elverdiğince bastırılmış, geriye itmiş olsa da, sıradan bir ergenin büyüme sürecinin tümünü, tam anlamıyla kavradığı söylenemez. Kişinin, kimliğini açık seçik bulması, başkalarına ne denli bağımlı olursa olsun, kendini diğerlerinden ayrı bir varlık, bir birey olarak algılamasına, kendini bir bütünlük içinde görmesine, ben varım demesine bağlıdır. Ergen boyunun hızla uzaması, vücutça serpilip değişmesi ve cinsel olgunluğun öznel ve nesnel durumlarıyla karşı karşıyadır. Bütün bu değişmelerin, kız olsun erkek olsun, ergenin kişiliğini bulmasında olumsuz etkileri olduğu açıktır. Ergenin bütün bu değişikliklerin özümleyerek olumlu bir kimliğe kavuşması ve kendine güvenini kazanması için elbette zamana gereksinimi vardır (Ağrı Rehberlik Araştırma Merkezi, 2002).

Ergenlik dönemi çocuklukla yetişkinlik arasındaki geçiş dönemidir. Bu nedenle kendine özgü özellikleri taşır Bu dönemin en önemli özelliği hızlı bedensel, ruhsal ve cinsel gelişmenin görülmesidir. Ergenlik döneminin de içinde bulunduğu büyüme ve gelişme dönemlerindeki vücut oranındaki değişimler belirgin bir şekilde kendini gösterir. Söz konusu bütün özellikleri taşıyan bireyler Türkiye'de ortaöğretim öğrencileri olarak bu dönemi karşılamaktadırlar.

Ergenlik döneminin kendine has özelliklerinden birisi de bu dönemi yaşayan bireylerin çevresinde olup biten olayları artık sorgulamaya başlamalarıdır. Bu özelliklerinden dolayıdır ki, ergenliğe denk gelen ortaöğretim yıllarında bireylere verilen bilgiler onların hayata atılmadan önce olayları anlamlandırmaları adına önem taşımaktadır. Bu çağda edinilen bilgiler ileriki hayat evrelerinde bireylere rehberlik etmekte ve olaylara bakışlarında ve yorumlamalarında yardımcı olmaktadır. Bu dönemi yaşayan bireyleri, Türkiye'nin çeyrek asırlık problemi olan terör sorununu ortaöğretim ders kitaplarından nasıl ve ne şekilde öğrendiklerinin bilinmesi ve problemi çözme adına verilecek olan tavsiyeler de önem taşımaktadır.

4. Türkiye'deki Ortaöğretim Ders Kitaplarında Terör Konusunun İşlenişi

Makalenin özünü teşkil ettiğine inandığımız araştırmamızın bu bölümünde yapılmış olan anket çalışmasına ve içerik analizine ilişkin

bilgiler sunulacaktır. Öncelikle ankete ilişkin metodik bilgilere yer verilecek olan bu bölümde daha sonra betimsel istatistikler çerçevesinde bir durum tespiti yapılacaktır. Son kısımda ise içerik analizinin bulguları ve tarafımızdan yapılan değerlendirmeler sunulacaktır.

4.1. Yöntem

Bu konuya ilişkin sorunların tespit edilmesi amacına yönelik olarak iki farklı yöntem kullanılacaktır. Terör, bir sosyal bilimler konusu olduğundan sosyal içeriğe sahip ders kitapları ele alınacaktır. Öncelikle, yapılan alan araştırmasına ilişkin sonuçlar açıklanacak ve daha sonra ise ortaöğretim seviyesinde okutulan Dil ve Anlatım, Türk Edebiyatı, Tarih, İnkılâp Tarihi, Coğrafya, Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi, Demokrasi ve İnsan Hakları, Felsefe Grubu Dersleri ve Milli Güvenlik Bilgisi ders kitaplarının içerik analizleri yapılacaktır.

Bu araştırmanın bir parçası olarak ortaöğretim öğrencilerinde terör algısının nasıl oluştuğunu öğrenmek amacıyla bir alan araştırması yapılmıştır. Anket şeklinde uygulanan bu alan araştırması bu çalışmanın ampirik kısmını oluşturmaktadır.

Sosyologlar, genellikle çok sayıda bireyin oluşturduğu bir evrenin karakteristik özellikleriyle ilgilenirler. Ancak bir araştırma evrenindeki tüm bireylere ulaşmak zor ve çoğu durumda olanaksız olduğundan, doğru seçilmesi koşuluyla bir örneklem üzerinden tüm evrenin karakteristiği saptanmaya çalışılır. Bu varsayımdan yola çıkarak öncelikle, alan araştırması için bir örneklem belirlenmiştir. Araştırmamızın evrenini lise 11. ve 12. sınıf öğrencileri oluşturmaktadır. Bu sınıfları seçmemizdeki asıl maksat ruhsal ve bedensel olarak daha gelişmiş olmaları, çevrelerine ve içinde yaşadıkları toplumun sorunlarına karşı daha duyarlı ve ilgili olacaklarının düşünülmesidir.

Anket, İzmir ili şehir merkezinde bulunan 2 özel okul, 2 meslek lisesi ve 2 klasik lise olmak üzere toplam 6 adet okulda Nisan-Mayıs 2011 tarihleri arasında uygulanmıştır. Ankete gönüllülük esasına göre 11. ve 12. sınıf öğrencisi 228 kız ve 817 erkek öğrenci olmak üzere toplam 1045 öğrenci katılmıştır.

4.2. Sınırlılıklar

Bu çalışmanın örneklemini; İzmir ili şehir merkezinde bulunan 2 özel okul, 2 meslek lisesi ve 2 klasik lise olmak üzere toplam 6 adet okulda öğrenim gören 11. ve 12. sınıf öğrencisi 228 kız ve 817 erkek öğrenci olmak üzere toplam 1045 öğrenci ile sınırlıdır. Bu çalışma sosyal bilimler çatısı altında yapılan bir çalışmadır. Bundan dolayı da ortaöğretim ders kitapları içerisinde sosyal bilimler disiplinine kaynaklık eden ders kitapları seçilmiştir. Çalışmaya kaynaklık etmesi noktasından incelenen ders kitapları ise Dil ve Anlatım, Türk Edebiyatı, Tarih, İnkılâp Tarihi, Coğrafya, Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi, Demokrasi ve İnsan Hakları, Felsefe Grubu Dersleri ve Milli Güvenlik Bilgisi ders kitaplarıdır.

4.3. Alan Araştırmasına İlişkin Bulgular

Bu bölümde öncelikli olarak anket çalışmasında katılımcılara yöneltilmiş olan sorulara ilişkin betimsel istatistikler sunulacaktır. Takip eden kısımlarda ise bu sorulara ilişkin yorumlar aktarılacak olup bu şekilde 5 sorunun detaylı açıklaması yer alacaktır.

“Zihninizdeki terör kavramının oluşmasında aşağıdakilerin hangisi en çok etkili oldu?” şeklindeki 1. soruya katılımcıların sadece 11’i (%1) “Lise ders kitapları”nın etkili olduğunu belirtirken bunu 42 kişiyle (%4) “Arkadaş çevrem” takip etmektedir. Aynı soruya “Medya (TV, Gazete, Dergi)” cevabını veren kişi sayısı 979 (% 95) gibi bir çoğunluğa ulaşmaktadır. Ortaya çıkan bu tablodan da anlaşılacağı üzere lise ders kitaplarının terör kavramının oluşması noktasında payı sadece %1’lik bir orana sahiptir. Terör kavramının oluşmasında en büyük etkenin medya olduğu görülmektedir ki bu ayrı bir tartışma konusudur.

“İlköğretimdeyken zihninizdeki terör kavramı ile şimdiki terör kavramı arasında nasıl bir fark var?” şeklindeki lise öğrencilerinin ilköğretimdeyken sahip oldukları terör kavramı ile lisede sahip oldukları terör kavramı arasında fark olup olmadığını ölçmeyi hedefleyen 2. soruya katılımcıların 412’si (%40) “Tamamen değişti” şeklinde cevap verirken “Çok az şey değişti” şeklinde görüş bildirenler de 403 kişiyle (%39) paralellik arz etmiştir. “Fark yok” seçeneğini tercih edenler ise 218 kişiyle % 21’lik bir oran oluşturmuştur. Burada ortaya çıkan tablo söz konusu değişimin az olacağı ya da olmayacağı yönündeki anket öncesinde yapılmış olan literatür araştırmasında elde edilen öngörülerle uyusmaktadır.

“Sizce lise çağındaki gençler terörün ne olduğunu biliyorlar mı?” şeklindeki, hedef kitlenin terörü ne ölçüde bildiğini tespit etmeye yönelik 3. soruya katılımcıların 172’si (% 17) “*Yeterince biliyorlar*” tarzında cevap verirken “*Az biliyorlar*” şeklinde cevap verenlerin sayısı ise 727 rakamıyla % 70’lik bir orana ulaşmaktadır. “*Bilmiyorlar*” seçeneğini işaretleyen 139 kişinin oluşturduğu oran ise % 13’tür. “*Az biliyorlar*” ve “*Bilmiyorlar*” seçeneklerini işaretleyen katılımcı oranının birlikte düşünüldüğünde %83 gibi yüksek bir orana ulaşmasıdır. Buradan hedef kitle olan lise düzeyi öğrencilerinin terör konusunda sağlıklı bir bilgiye sahip olmadıkları sonucu çıkarılabilir.

“Sizce lise ders kitaplarında terör konusu anlatılmalı mı?” şeklindeki lise ders kitaplarında terör konusuna yer verilip verilmemesi konusunda hedef kitlenin düşüncelerini ölçmeyi amaçlayan 4. soruya “*Kesinlikle Anlatılmalı*” diyenler 357 kişiyle %35 gibi bir oran oluşturmuştur. “*Anlatılmalı*” şeklinde cevap verenler 481 kişi ve %46 oranına ulaşmıştır. Bu iki seçeneği işaretleyenlerin oranı birlikte düşünüldüğünde lise ders kitaplarında terör konusunun ele alınmasını isteyenlerin oranı %81 gibi bir rakama tekabül etmektedir. “*Anlatılmamalı*” diyenlerin oranı ise %19’dur.

“Sizce lise ders kitaplarına terör konusu eklenirse öğrencilerin terör kavramını anlamasında ne değişir?” şeklindeki, makalenin varmak istediği hedefi de içeren ve lise müfredatında terör konusuna yer verilmesi durumunda hedef kitlenin terör algısının bundan nasıl etkileneceğinin tespitine yönelik soruda “*Çok şey değişir*” seçeneğini işaretleyen katılımcı sayısı 687 kişi ve %66 oranındadır. “*Az şey değişir*” seçeneğini işaretleyen ve sonuçta bir değişimin olacağına inananların oranı da 250 kişiyle %24 oranında gerçekleşmiştir. Bir değişimin olmayacağına inanan ve %10’luk dilimi oluşturan 100 kişi ise değişime inananlara oranlı düşük kalmaktadır.

Anketin geneli düşünüldüğünde ortaya çıkan sonuç çalışma yaptığımız ilde lise düzeyindeki öğrencilerde terör kavramının daha çok medya kanalıyla olduğu, söz konusu grubun terör konusunda sağlıklı bir bilgiye sahip olmadığı, lise ders kitaplarının öğrencilerin terör konusunda bilgilenebilmesine bir katkısının olmadığı, belirtilen grubun lise ders kitaplarında terör konusunun ele alınmasının faydalı olacağına inandığı sonuçlarına ulaşılmaktadır.

4.4. İçerik Analizinde Elde Edilen Bulgular ve Değerlendirmeler

Araştırmanın bu bölümünde Türkiye'de ortaöğretim (lise) ders kitaplarında terör konusunun nasıl işlendiği nicel ve nitel olarak incelenmiştir. Terör bir sosyal bilimler konusu olduğundan bundan dolayı sosyal içeriğe sahip ders kitapları ele alınmıştır. Bunlar; Dil ve Anlatım, Türk Edebiyatı, Tarih, İnkılâp Tarihi, Coğrafya, Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi, Demokrasi ve İnsan Hakları, Felsefe Grubu Dersleri ve Milli Güvenlik Bilgisi kitaplarıdır.

Yukarıda sıralanmış olan ders kitaplarına ilişkin yapılan içerik analizi sonucunda ise yaklaşık 30 yıldır terörle iç içe yaşayan Türkiye'nin ortaöğretim ders kitaplarında terör konusuna gerektiği gibi yer vermediği ortaya çıkmıştır. Sadece ortaöğretim 10. sınıf Coğrafya ders kitabında iç göçün sebepleri arasında bir madde olarak terör kelimesi geçmektedir. Ayrıca ortaöğretim 10. sınıf Milli Güvenlik Bilgisi ders kitabında "*Türkiye'ye Yönelik Tehditler*" isimli konuda "*Yıkıcı ve Bölücü Faaliyetler*" adı altında sadece kronolojik bir sıra ile terörün verdiği ekonomik ve sosyal zararlar bağlamında PKK'dan bahsedilmektedir. Kimlik ve kişilik oluşumunun en yoğun yaşandığı ergenlik çağında; Türkiye'de ortaöğretim eğitimi alan bireyler terörü; yukarıda ortaya konan tespitlerden de anlaşılacağı üzere yeterince ve sağlıklı bir şekilde öğrenme fırsatı bulamamaktadırlar. Bunun neticesinde ise alan araştırmamızda da gayet açık bir şekilde ortaya konulduğu gibi, boş kalan bu alan özellikle medya tarafından doldurulmakta ve bilimsellikten uzak bilgiler ile gençlerin epistemolojik altyapıları özellikle terör konusunda zayıf kalmakta ve her türlü etkiye de açık bulunmaktadır.

Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Dersi ortaöğretim boyunca her yıl bir ders saati olmak üzere her öğrencinin almak zorunda olduğu bir derstir. Bu derste, terör ve terörizm konusu, öğrencilerin de algı dünyalarına hitap edecek bir şekilde sunulmalıdır.

Dünya Bankasının 2012 yılına ait verilerine göre Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde yaşayan vatandaşların yaklaşık %99'u müslümandır (Dünya Bankası, 2012). İslâm, insan hayatına zarar verecek veya ortadan kaldıracak fiilleri yasaklamıştır. İslâm Dinî peygamberi Hz. Muhammed de *Veda Haccı'nda*; "*Bu gün, bu ay, bu belde nasıl kutsal ve masum ise canlarınız, mallarınız ve ırzlarınız öylesine masumdur*" (Buhari, İlim 37, Hac 132 ve Müslim Hac 147) ifadeleriyle yaşama hakkının önemine vurgu yapmıştır. Başka bir hadislerinde de sakınılmasını istediği yedi helak edici günahlardan biri de, haksız yere birini öldürme olarak belirtilmiştir (Buhari Vasâye, 23 ve Müslim İman 144, Hudud 44). Allah

yanında en değerli varlık insandır. Kuran'da bir insanı haksız olarak öldürmek bütün insanlığı öldürme ile eş değer kabul edilir (Maide, 5/32). Müslüman, tüm yaratılanlara faydası olan insandır. Kimsenin malına, canına ve temel haklarına dokunamaz, çünkü bunu dini yasaklamaktadır. Dolayısıyla müslüman terörist olamaz, terörist de müslüman olamaz. İslam dini kişinin kendini savunmanın dışında kan akıtmasına razı olmamaktadır. İslam'a göre bir insanı öldüren bütün insanlığı öldürmüş gibi günah kazanır ve ahirette cehenneme gider (Nisa Suresi, 93.ayet).

Bir Müslüman tarafından öldürülen bir gayr-ı Müslim'in haberinin Hz. Muhammed'e ulaşması üzerine, "*İçinizde onun emniyetini sağlamaya en yetkili olanınız benim*" (Kaya, 2008:28) diyerek gayrı Müslimi öldürene gerekli cezanın verilmesini sağlar. Benzer ifadeler diğer ilahi kitaplar olan Tevrat ve İncil'de de bulunur. Ayrıca İslam âlimleri, Kur'an'da ve diğer kitaplarda yer alan hükümlerden hareketle, "*İslâm'da asıl olan insanın hür olmasıdır. Geçerli sebep olmadan kan dökmek haramdır*" (Özel, 1990:29) prensibini benimsemişlerdir. Dolayısıyla Kur'an'da Müslüman'ın sahip olduğu bütün temel haklara diğer insanlar da sahiptir.

Kur'an-ı Kerim'in içeriğini üç cümlede özetleyen Hz. Muhammed, yapılması gerekenleri de şöyle sıralamıştır. "*Sakin zanna yer vermeyin. Zira zan sözlerin en yalanıdır. Tecessüs etmeyin, haber araştırmayın, rekabet etmeyin, hasetleşmeyin, birbirinize buğz etmeyin, birbirinize sırt çevirmeyin. Ey Allah'ın kulları, Allah'ın emrettiği şekilde kardeş olun. Müslüman müslümanın kardeşidir. Ona zulmetmez. Onu mahrum bırakmaz. Onu aşağılamaz. Kişiye kötülük olarak, müslüman kardeşini hâkir görmesi yeterlidir. Her müslümanın canı, malı, kanı ve ırzı diğer müslümanlara haramdır. Allah sizin suret ve kalıplarınıza bakmaz, fakat kalplerinize ve amellerinize bakar. Sakin ha! Birinizin satışı üzerine satış yapmayın. Ey Allah'ın kulları kardeş olun. Bir müslümanın kardeşine üç gündend fazla küsmesi helal olmaz*" (Buhâri, Nikah, 45, Edep, 57; 58, Ferâiz, 2; Müslim, Birr, 28-34; Ebû Dâvud, Edep 40; Tirmizi, Birr, 18, Krş. Hucurât, 49/12).

Sosyal hayatta teröre kaynaklık eden fitne, anarşi, kargaşa, kin ve nefret gibi problemlerin (Çelebi, 2013) panzehiri olan bu ifadelerin bu dinin mensubu olan gençler tarafından öğrenilmesi ileriki hayatlarında onlara bu tür problemler karşısında yol gösterici olacaktır.

Türkiye'de yukarıda söz konusu olan konuların Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Dersi kitabına "*İslam ve Sosyal Hayat/İslâm ve Terör*" isimli bir bölümle konulması bu dersi alan öğrencilerin teröre bakışının

değişmesine yardımcı olabilecektir. Özellikle terörün yoğunlukta olduğu Güney Doğu Anadolu Bölgesi halkı için din çok önemli bir faktördür (Dursun, 2007:3). Böyle bir çalışma hem öğrencilerin kendi mensubu oldukları dinin teröre bakışını öğrenmelerini sağlayacak hem de kişilik ve kimlik oluşumu döneminde aldıkları bu eğitim onlara ileriki yıllarında rehberlik edecektir.

28 Aralık 1979 tarihli ve 8/37 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile yürürlüğe konulan Milli Güvenlik Bilgisi Öğretimi Yönetmeliği ortaöğretim kurumlarında 10. sınıflar için zorunlu bir dersti. Ancak 25 Ocak 2012 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanan yeni yönetmelikle bu ders yürürlükten kaldırılmıştır. Yürürlükten kaldırılan Yönetmeliğin uygulanmasına 2011-2012 öğretim yılı sonuna kadar devam edilmiştir. Böylece 2012-2013 eğitim ve öğretim döneminden itibaren Milli Güvenlik dersi yer almayacaktır. Söz konusu ders kitabı incelendiğinde Türkiye’nin komşuları ile sorunlu olduğu ve tetikte beklemesi gerektiği gibi bir izlenim elde edilmektedir. Ayrıca söz konusu ders kitabında Türkiye’nin komşularıyla kavgalı bir ülke değil; çevresiyle dost ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin kurucusu Atatürk’ün “*Yurtta sulh cihanda sulh*” prensibini ilke edinen bir ülke olduğunun ifade edilmesi faydalı olacaktır.

Ayrıca bu dersin askerler tarafında değil; pedagojik eğitim almış olan öğretmenler tarafından verilmesi de eğitimin gerekleri açısından faydalı olacaktır. Çünkü önceki görev yerinde teröristlerle bizatili dağda silahlı çatışmaya girmiş bir askerin terörü ve yöre halkını olması gerektiği gibi değil; algıladığı gibi anlatması söz konusu olabilir. Millî Güvenlik Bilgisi dersi, okullarda askerliğini yedek subay olarak yapmış öğretmenler tarafından anlatılabilir. Askerliğini yedek subay olarak yapan öğretmenler, olaylara iki yönlü bakabildikleri için konuların öğrencilere anlatılması da daha objektif olabilir. Çünkü Türkiye’de örneği bulunan trafik dersi de trafik polisleri tarafından değil, öğretmenler tarafından verilmektedir.

İncelenen ders kitapları arasında yer alan Demokrasi ve İnsan Hakları kitabında terörden hiç bahsedilmediği görülmüştür. Terör demokrasinin ve insan haklarının en büyük düşmanıdır. Oysaki demokrasi, terörle mücadelenin güvenlik güçleri ile teröristler arasında bir düello olmadığını kanıtlar ve teröristlerin yok etmeye çalıştığı özgürlük ortamının bizzat halk tarafından sahiplenilmesini sağlar. Terör örgütü mensuplarının fikrinsel anlamda rekabete açık olmadıkları bilinmektedir. Bundan

dolayıdır ki demokratik olgunluğa erişen devletler teröre adeta hareket alanı bırakmamaktadırlar. Demokrasi, yani, farklılıkların iç içe yaşaması, bu farklılıkların kamusal hayata ortak katılımı, yani siyasetin, hak ve özgürlüklerin asli düzenleyici olduğu bir ortam, terörün istemediği bir ortamdır. Hem demokrasiden hem de insan haklarından bahseden bir kitabın terörden bahsetmemesi söz konusu olamaz. Demokrasi terörün panzehiridir. Gelinek nokta itibariyle terörün sadece silahlı güçlerle değil; daha fazla demokrasi ile çözülebileceği anlaşılmıştır.

Sosyoloji dersinde terörün sosyal katmanlar arasında açtığı yaralar, terörden dolayı kente göçün sebep olduğu kent dokusunun bozulması ve kente gelenlerin uyum problemleri sosyoloji ders kitaplarında da terörün sosyal hayatta meydana getirdiği tahribatlar örnekleriyle izah edilmelidir. İstemediği ve arzu etmediği halde aile bireylerinden birisi terör örgütü mensubu olduğu takdirde söz konusu aileye komşularının nasıl bakacağı ve o aile ile diyalogları gibi konular sosyoloji dersi müfredatına konulmalıdır.

Coğrafya dersinde Türkiye'deki göçlerden bahsedilirken terör sadece o göçlerin bir sebebi olarak anlatılmaktadır. Oysaki terör Türkiye ekonomisini zarara uğratmış ve yapılması planlanan yatırımlara engel olmuştur. Bir ülkede sağlanan güvenli ortam ekonomik kalkınmanın ana koşuludur. Sermaye sahipleri bir ülkeye yatırım yapmadan önce o ülkenin güvenli bir ülke olup olmadığını yatırımları için herhangi bir riskin bulunup bulunmadığını araştırmaktadır (Yücebaş, 2011:127). Bu nedenle bir ülkede kendini güvende hissetmeyen sermayenin o ülkeye yatırım yapması beklenemez. Ülkede güvenli ortamın tesis edilmesi amacıyla yürütülen faaliyetler ise savunma harcamalarını artırmaktadır. Savunma harcamalarının aşırı derecede artması ise ekonomik ve sosyal olumsuzlukları da beraberinde getirmektedir.

32 milyar dolarlık bir entegre kalkınma projesi olan GAP'ın bitirilmesi ile 17 milyar hektarlık bir arazinin sulanması, Türkiye'nin tüm barajlarından elde edeceği elektrik enerjisinin %21'ine tekabül eden 27 milyar kilovat saatlik bir elektrik enerjisinin üretilmesi hedeflenmiştir (Varol, 2003). Ancak GAP'ın başlaması ile birlikte Türkiye'deki terör olayları da artmaya başlamış ülkede giderek artan terör olayları nedeniyle Türkiye bu büyük projeye yıllarca yeterli kaynağı aktaramamış bu yüzden de proje halen bitirilememiştir. Oysa Türkiye'nin sadece PKK ile mücadele etmek için harcadığı 120-130 milyar dolarla 4 tane GAP'ın bitirilmesi mümkün olabilirdi (Varol, 2003). Türkiye, dünyanın en büyük projelerinden biri olan bölge ve ülkenin kalkınmasında önemli bir yer

bulunan GAP'a ayırdığı ekonomik kaynaktan daha fazlasını GAP projesinin uygulamaya başlamasıyla ortaya çıkan ve artarak devam eden terör olaylarının önlenmesi için harcamış ve her yıl milli gelirinin önemli bir bölümünü terörle mücadeleye ayırmak zorunda kalmıştır. Bu ve buna benzer gerçeklerin coğrafya ders kitaplarına eklenerek öğrencilere anlatılması terörü tanıma adına faydalı olacaktır. Bu noktadan hareketle teröre karşı bir bilinç oluşturma adına terörün, demokrasiye, insan haklarına ve sosyal barışa verdiği zararların gençlere yeterince ve doğru bir şekilde anlatılması çok önemlidir.

Sonuç ve Öneriler

Terör üzerine birçok çalışma mevcuttur. Bu çalışmaların sonucunda terörün; daha öz bir ifade ile siyasi ve politik hedeflere ulaşmanın yolunu yasadışı şiddet kullanmada görme düşüncesinin, ilk insandan beri var olduğu ve gelecekte de var olacağı gerçeği ortaya çıkmıştır. Bundan dolayıdır ki, öncelikle terör gerçeğinin varlığı kabul edilmelidir. Dünyada çoğu ülkenin terörden doğrudan ya da dolaylı olarak etkilendiği bilinmektedir. Her ülkenin terör sorunu olsa da ülkelerin o sorunu çözme şekli sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasi yapısının farklı olmasından dolayı değişkenlik arz edebilir. Bu gerçeklerden dolayıdır ki, terörizmin derin ve çok boyutlu bir analizi gerekmektedir. Karşılaşılan herhangi bir terör olayında sadece teröriste ya da olaya odaklanmak en başından teröre karşı mücadeleyi kaybetmektir.

Terörist, sadece uzun ve iç içe geçmiş etkenlerin ve bir sürecin nihai ürünüdür. Oysaki bireyi terör olayına iten faktörler, teröristi finanse edenler, teröriste lojistik destek sağlayanlar, teröriste isteyerek ölümü tercih ettiren siyasi, politik, dinsel, etnik sebepler gibi sayısız etmenler vardır. Bundan dolayıdır ki terörle mücadele konseptini gerçekçi temeller üzerine oturturken bir takım metodik realiteler göz önünde bulundurulmalıdır. Sosyal bir sorun olan terör meselesinin, tam olarak algılanabilmesi ve açıklanabilmesi için araştırma yöntemlerinde kullanılan üç boyutlu analiz olarak da tercüme edilen *triangulation* yöntemi kullanılmalıdır. Bu sayede elde edilen bilgiler farklı açılardan teyit edilebilecek ve derinlemesine yapılan analizler sayesinde mücadeleden önce ortak algılamayı doğru ve gerçekçi temeller üzerine oturtulabilecektir. Terörizmin nasıl bir yapı olduğu çözümlendikten sonra yapılacak olan, onunla ne şekilde mücadele edileceği konusunda uzlaşmak ve stratejik planlar geliştirmektir.

Terör sorunu bugün yerel olmaktan çıkıp uluslararası bir boyut kazanmıştır. Mevcut durum itibariyle terör sorunu küçümsemeyecek kadar önemli bir durum olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti de aktif olarak, yaklaşık çeyrek asrı geçkin bir zamandan beri başta PKK olmak üzere terör sorunu ile karşı karşıyadır. Öldürülen on binlerce insan ve bu uğurda harcanan milyarlarca dolar para da artık Türkiye'nin terör sorununu kabul etmesi gerektiğinin en belirgin delilleridir.

Bir problemin çözümü ancak rasyonel bazda o problemin kabul edilmesiyle mümkündür. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin de yapması gereken ilk hamle, terör sorununa ilişkin gerçekçi tespitler yapmaktır. Varlığı kabul edilen sorunların çözümü mümkündür. Türkiye'deki terör sorununun sosyal, psikolojik, ekonomik ve kültürel nedenleri çok iyi etüt edilmeli ve bilimsel yöntemler ışığında genç yaşında ilkel şartlarda yaşamayı ve nihayetinde de ölmeyi kabul eden bu gençleri o noktaya getiren sebepler tarafsız ve dürüst bir şekilde masaya yatırılmalıdır. Çözüm adına sunulan yöntemler uygulanmadan önce, konuyla ilgili çalışması olan değerli bilim insanlarının, terör sorununun zirvede olduğu bölgelerde yaşayan kanaat önderlerinin, kısacası çözüme pozitif katkısı olabilecek herkesin fikri alınmalı ve çözüm yöntemleri ortak aklın ürünü olarak sivil bir inisiyatifin elinden sunulmalıdır.

Gelinen nokta itibariyle, terör örgütleri halen gençler arasında kendi saflarına kazandırılacak eleman bulabilmektedirler. Yapılan araştırmalardan ve pişman olmuş terör örgütü mensuplarının bizzat beyanlarından da anlaşılabilceği gibi terör örgütlerinin hedef kitlesi gençlerdir (EGM, 2008; Bugün Gazetesi, 2012; TBMM İnsan Haklarını İnceleme Terör Alt Komisyonu, 2013). Gençlik dönemi olarak ifade edilen yılların ortalama olarak 15-18 yaş aralığına tekabül ettiği kabul edilmektedir. Bu yaş dönemi aynı zamanda ergenlik dönemine de denk gelmektedir. Ergenlik dönemi ya da gençlik dönemi olarak ifade edilen ve ortaöğretim yıllarını kapsayan bu döneme bakıldığında, ileride kemikleşen bir yapıya bürünen kişilik ve kimlik kavramlarının hep bu dönemde şekillendiği gözlenecektir.

Arkadaş grupları tarafından kabul edilmenin en büyük onur olduğu ve grupla hareket etmenin bireyde güven hissi uyandırdığı ergenlik ve gençlik dönemini yaşayan bireylere terör olgusu sağlıklı bir şekilde anlatılmadığı sürece telâfisi mümkün olmayan problemlerle karşılaşmak olasıdır. Çünkü bu yaşlardaki bireylerin hem bir gruba katılma ihtiyacı içinde olmaları hem de kendilerine mensubu oldukları grup üyelerine ispat edebilmek için hiç olmayacak riskler almaları, onları, terör

örgütlerinin birinci hedefi yapmaktadır. Ortaöğretime tekabül eden bu dönem bireylerine olabildiğince rasyonel bilgiler verilmeli ve hayatın içinden örneklerle ikna edilmelidirler.

Yaklaşık otuz yıldır terörle mücadele eden ve bu yolda binlerce vatandaşını kaybeden, Başbakanlığın 5 Nisan 2013 tarihinde yapmış olduğu açıklamayla 300 milyar dolardan fazla para harcayan ve bundan çok daha fazlasını dolaylı yollardan kaybeden, terör nedeniyle siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik yönden büyük sıkıntılar yaşayan Türkiye'nin terörle mücadele sürecini doğru yönetemediği bilinen bir gerçektir. Bu bağlamda Türkiye, bir taraftan teröre karşı askeri, siyasi, hukuki, sosyal, kültürel, ekonomik tedbirleri alırken bir taraftan da toplumun dinamik kesimini oluşturan ve istismara açık ergenlik ve gençlik dönemini yaşayan yurttaşlarının terörü doğru bir şekilde öğrenebilmeleri için eğitimin imkânlarından yararlanma yoluna gitmeli ve gerekli düzenlemeleri yapmalıdır. Terörle mücadele etmek için makro planlama yapılırken, hayati öneme sahip mikro planlamalar da ihmal edilmemelidir.

Kaynakça

- Altuğ, Yılmaz, (1995), *Terörün Anatomisi*, İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Arıboğan, Deniz Ülke, (2007), *Terör Korku Hali*, İstanbul: Profil Yayıncılık.
- Arslan, M. Mustafa; Kar, Hakan; Akcan, Ramazan ve Çekin, Necmi, (2008), "Hatay Ağır Ceza Mahkemesinde Karara Bağlanan Cinsel Suçların Analizi", *Adli Bilimler Dergisi*, C.7, S.2, s.35.
- Aslan, A. Kadir, (2001), "Eğitimin Toplumsal Temelleri", *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.5 (Mayıs), s.12.
- Atıcı, Bünyamin ve Gümüş, Çetin, (2002), "Bireylerin Terör Hareketlerine Katılım Durumları ile Eğitim Düzeyleri Arasındaki İlişki", *Türkiye'nin Güvenliği Sempozyumu*, 17-19 Ekim 2001, Fırat Üniversitesi: Elazığ, ss.83-90.
- Bahçeşehir Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi, (2009), "Doğu ve Güney Doğu Anadolu Bölgeleri Sosyo-Ekonomik ve Sosyo-Politik Yapı Araştırması: Sorunlar, Beklentiler ve Çözüm Önerileri", *Proje Raporu*, İstanbul, s.51.

- Başaran, İbrahim Ethem, (1983), *Eğitim Yönetimi*, Ankara: Gül Yayınevi.
- Bender, Merih Tekin, (2005), “John Dewey’in Eğitime Bakışı Üzerine Yeni Bir Yorum”, *Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, C.6, S.1, s.14.
- Best, Steven ve Nocella, Anthony J., (2006), *Terörizmi Tanımlamak*, <http://www.birikimdergisi.com/birikim/makale.aspx?mid=152> (erişim tarihi: 26.06.2012).
- Bozkurt, Özcan, (2009), *Eğitim ve Toplum*, http://www.meb.gov.tr/belirligunler/24kasim1/makaleler/egitim_toplum.htm, (erişim Tarihi: 03.07.2009).
- Bugün Gazetesi (2012). “PKK'nın büyük yalanı ortaya çıktı”. <http://gundem.bugun.com.tr/pkk-nin-buyuk-yalani-ortaya-cikti-haberi/211567/>, (erişim tarihi: 08.04.2013).
- Buhari, İlim, 37; Hac 132; Müslim, Hac, 147.
- Buhâri, Nikâh, 45, Edep, 57; 58, Ferâiz, 2; Müslim, Birr, 28-34; Ebû Dâvud, Edep 40; Tirmizi, Birr, 18, Krş. Hucurât, 49/12.
- Buhari, Vasâye, 23; Müslim, İman, 144, Hudud, 44.
- Cerrah, İbrahim, (2000), “PKK Terörünün Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Nedenleri: Batılı Ülkelerin PKK Terörüne Yaklaşımlarına Eleştirel Bir Bakış”, *1. Milletlerarası Doğu ve Güneydoğu Anadolu Güvenlik ve Huzur Sempozyumu Bildirileri*, Elazığ: Fırat Üniversitesi Yayınları, s.376.
- Chaliand, Gérard ve Blin, Arnaud (Ed.), (2007), *The History of Terrorism From Antiquity to Al Qaeda*, London: University of California Press.
- Cooper, Barry, (2004), *New Political Religions, or, An Analysis of Modern Terrorism*, Missouri: University of Missouri Press.
- Çelebi, Berin, (2013), *Fitne*, <http://www.korfezmuftulugu.gov.tr/?Syf=18&Hbr=34144&/F%C4%B0TNE>, (erişim tarihi: 03.09.2013).
- Dalkılıç, Meryem, (2006), *Lise Öğrencilerinin Ana-Baba ve Ergen İlişkilerinde Algıladıkları Problem Çözme ve İletişim Becerilerinin Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Dursun, Ahmet, (2007), “Güneydoğu’daki Etnik Problemler ve Çözüm Arayışları”, *Köprü Dergisi*, S.98 (Bahar), s.3.

- Dünya Bankası, (2012), *Hangi Ülkede Kaç Müslüman Var?*, <http://www.timeturk.com/tr/2012/01/02/hangi-ulkede-kac-musluman-var.html>, (erişim tarihi: 08.04.2013).
- EGM (Emniyet Genel Müdürlüğü), (2009), *Terör*, <http://www.egm.gov.tr/temuh/terorizml.html>, (erişim tarihi: 24.06.2009).
- EGM Terörle Mücadele Daire Başkanlığı, (2008), “İşte Türkiye’yi tehdit eden terör örgütlerinin analizi.” <http://arama.hurriyet.com.tr/arsivnews.aspx?id=7913581>, (erişim tarihi: 08.04.2013).
- Erkal, Mustafa, (1998), *Sosyoloji*, İstanbul: Der Yayınları.
- Eserpek, Altan, (1978), “Eğitim ve Sosyal Değişme”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C.11, S.1-2, ss.125.
- Fabio, Antonio; Tu, Li-Chuan; Loeber, Rolf ve Cohen, Jacqueline, (2011), “Neighborhood Socioeconomic Disadvantage and the Shape of the Age-Crime Curve”, *American Journal of Public Health*, C.101, S.1, ss.325-S332.
- Gül, Serdar Kenan ve Güneş, İsmail Dinçer, (2009), “Ergenlik Dönemi Sorunları ve Şiddet” , *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, C.11, S.1, ss.79-101.
- JGK (Jandarma Genel Komutanlığı), (2009), *Terör, Terörizm ve Terör Örgütleri*, http://www.jandarma.gov.tr/asayis/ter.s7Teror_Terorizm_Teror_Orgutlerinin_%20Amac%C4%B1.htm, (erişim tarihi: 24.05.2009).
- Kaya, Remzi, (2008), “Kur'an Ayetleri Işığında Terör ve Çözüm Önerileri”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.17, S.2, ss.34.
- Kemerlioğlu, Eyüp; Kızılçelik, Sezgin ve Gündüz, Mustafa, (1996), *Eğitim Sosyolojisi, Sosyoloji Teorileri-3*, İzmir: Saray Kitabevleri.
- Koç, Mustafa, (2004), “Gelişim Psikolojisi Açısından Ergenlik Dönemi ve Genel Özellikleri”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.17, s.232.
- Kongar, Emre, (1998), *21. Yüzyılda Türkiye*, İstanbul: Remzi Kitabevi.

- Loeber, Rolf; Menting, Barbara; Lynam, Donald R.; Moffitt, Terri E.; Stouthamer-Loeber, Magda; Stallings, Rebecca; Farrington, David P. ve Pardini, Dustin, (2012), "Findings From the Pittsburgh Youth Study: Cognitive Impulsivity and Intelligence as Predictors of the Age-Crime Curve", *Journal of The American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, C.51, S.11, ss.1136-1149.
- Lindeman, Eduard Christian, (1921), *The Community. An Introduction To The Study of Community Leadership and Organization*, New York: Association Press.
- Madu, Enem Kelechi, (2007), *Terrorism: The Search For an International Legal Framework*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Alberta: University of Alberta, Faculty of Law.
- Mâide, 5/32.
- Mallaby, Sebastian, (2002), "Yoksulluk Terörizmi Alevlendirir mi?", *Washington Post*, (erişim tarihi: 20.05.2004).
- Masten, Ann S. ve Narayan, Angela J., (2012), "Child Development in the Context of Disaster, War, and Terrorism: Pathways of Risk and Resilience", *Annual Review of Psychology*, C.63, S.1, ss.227-257, doi:10.1146/annurev-psych-120710-100356.
- Mccauley, Clark, (2012), "Testing Theories of Radicalization in Polls of U.S. Muslims", *Analyses of Social Issues & Public Policy*, C.12, S.1, ss. 296-311. doi:10.1111/j.1530-2415.2011.01261.x.
- Mersky, Joshua P.; Topitzes, James ve Reynolds, Arthur J., (2012), "Unsafe at Any Age: Linking Childhood and Adolescent Maltreatment to Delinquency and Crime", *Journal of Research in Crime and Delinquency*, C.49, S.2, ss.295-318.
- MEB (Milli Eğitim Bakanlığı), (2012), *12 Yıllık Zorunlu Eğitim Sorular-Cevaplar*, http://www.meb.gov.tr/duyurular/duyurular2012/12Yil_Soru_Cevaplar.pdf, (erişim tarihi: 02.07.2012).
- Özçatalbaş, Murat, (2006), *Terörle Mücadelenin Ulusal ve Uluslararası Boyutu*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü.
- Özel, Ahmet, (1990), *İslâm Hukukunda Milletler Arası Münasebetler ve Ülke Kavramı*, İstanbul: Marifet Yayınları.

- Özeren, Süleyman; Sözer, M. Alper ve Başıbüyük, Oğuzhan, (2012), “Bireylerin Terör Örgütüne Katılmasına Etki Eden Faktörler Üzerine Bir Alan Çalışması: PKK/KCK Örneği”, *Uluslararası Güvenlik ve Terörizm Dergisi*, C.3, S.2, ss.57-83.
- Sağ, Vahap, (2003), “Toplumsal Değişim ve Eğitim Üzerine”, *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.27, S.1 (Mayıs), s.11.
- Scott, Stacey B.; Poulin, Michael J. ve Silver, Roxane Cohen, (2012), “A Lifespan Perspective on Terrorism: Age Differences in Trajectories of Response to 9/11”, *Developmental Psychology*, C.49, S.5 (Mayıs), ss.986-998, doi: 10.1037/a0028916.
- Selvi, Haluk, (2011), “Terör Eylemlerine Tarihsel Bir Yaklaşım: Osmanlı Devleti’nde Ermeni Terör Eylemleri ve Yurtdışı Bağlantıları”, *Uluslararası Güvenlik ve Terörizm Dergisi*, C.2, S.1, ss.39-56.
- Shafiq, M. Najeeb ve Sinno, Abdulkader H., (2009), “Education, Income and Support for Suicide Bombings: Evidence from Six Muslim Countries”, *Journal of Conflict Resolution*, C.54, S.1, ss.146-178, doi: 10.1177/0022002709351411, (erişim tarihi: 29.04.2013).
- Shmotkin, Dov ve Keinan, Giora, (2011), “Who is prone to react to coinciding threats of terrorism and war? Exploring vulnerability through global versus differential reactivity”, *Community Mental Health Journal*, C.47, S.1, ss.35-46, doi:10.1007/s10597-010-9354-9.
- Słomczyński, Kazimierz M. ve Shabad, Goldie, (2010), “Public Support for Military Actions against Terrorism: The Effects of Age, Generations, and Political Orientations”, *Polish Sociological Review*, C.170, S.1, ss.171-190.
- Suç Bilimi, (2009), *Terör*, <http://www.sucbilimi.org/?ana=teror&alt=tzhn>, (erişim tarihi: 02.06.2009).
- Sünbül, Murat Ali, (2007), *Eğitim Gelişim ve Değişim-1*, Konya: Eğitim Kitapevi.
- Tamkoç, Metin, (1984), “Uluslararası Terörizmin Rusya ile Bağlantısı”, *Uluslararası Terörizm ve Uyuşturucu Madde Kaçakçılığı Sempozyumu*, 17 -20 Nisan 1984, Ankara: AÜ Yayınları.
- TBMM İnsan Haklarını İnceleme Terör Alt Komisyonu, (2013), *Terör Raporu*, <http://www.ensonhaber.com/komisyon-dan-en-kapsamli-teror-raporu-2013-01-29.html>, (erişim tarihi: 08.04.2013).

- Telesca, Donatello; Erosheva, Elena A.; Kreager, Derek A. ve Matsueda, Ross L., (2012), "Modeling Criminal Careers as Departures From a Unimodal Population Age-Crime Curve: The Case of Marijuana Use", *Journal of The American Statistical Association*, C.107, S.500, ss.1427-1440. doi:10.1080/01621459.2012.716328.
- Tezcan, Mahmut, (1994), *Eğitim Sosyolojisi*, Ankara: Zirve Ofset.
- Tezcan, Mahmut, (1994), *Toplumsal Değişme ve Eğitim*. Ankara: A.Ü.E.B.F. Yayınları.
- Ünver, Özkan; Tolan, Barlas; Bulut, Işıl ve Dağdaş, Cavit, (1986), *12-24 Yaş Gençlerin Sosyo-Ekonomik Sorunları (Ed. Nihat Nirun)*, ss. 20, T.C. MEB Gençlik ve Spor Bakanlığı Gençlik Hizmetleri ve Dairesi Başkanlığı.
- Varış, Fatma, (1985), "Ergenlik Çağına İlişkin Çalışmaların Eğitimsel Önemi", *İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi 7. Pediatri Günleri Sempozyumu Bildirileri*, 19-21 Nisan 1985, İstanbul Üniversitesi, ss:79, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi.
- Varol, Kasım, (2003), *Terörizmin Türkiye'nin Kalkınmasına Etkisi*, http://www.egm.gov.tr/temuh/terorizm10_makale4.htm, (erişim tarihi:03.07.2012).
- Waheed, Abdul ve Ahmad, Makbul M., (2012), "Socioeconomic Impacts of Terrorism on Affected Families in Lahore, Pakistan", *Journal of Aggression, Maltreatment & Trauma*, C.2, S.1, ss.202-222, doi:10.1080/10926771.2012.639052.
- Wilkinson, Paul, (1974), *Political Terrorism*, London: Darmouth Publishing.
- Yavuzer, Haluk, (1993), *Çocuk Psikolojisi*, 9.Basım, İstanbul: Remzi Kitapevi A.Ş.
- Yayla, Atilla, (1990), "Terörizm: Kavramsal Bir Çerçeve", *A.Ü.S.B.F. Dergisi*, C. 45, (Ocak-Aralık), s.335.
- Yıldırım, Zeki, (2012), *Hukuksal Açından Terörizmin Finansmanının Önlenmesi*, Ankara: Adalet Yayınevi.
- Yücebaş, Önder, (2011), *Suç Ekonomisi ve Terörün Finansmanı*, Ankara: Turhan Kitabevi.

